

К.В. Лопух

**METHODENSTREIT: ОСНОВНІ НАПРЯМИ КРИТИКИ
К. МЕНГЕРОМ МЕТОДОЛОГІЇ НІМЕЦЬКОЇ ІСТОРИЧНОЇ
ШКОЛИ**

У статті розглянуто ключові напрями критичних зауважень австрійського економіста К. Менгера щодо методології наукових досліджень представників німецької історичної школи. Показано, що теоретична, практична та історична науки є складовими загального вчення про народне господарство. Кожна з наук має свої принципи і методи, змішування яких є неприпустимим при дослідженні господарської системи.

Ключові слова: наукове пізнання, методологія дослідження, теорія національної економії, емпіризм, критика історичного методу, криза економічної науки.

Постановка проблеми. Друга половина XIX ст. характеризується наростанням кризових явищ у розвитку економічної науки. Теоретико-методологічні положення мейнстріму – класичної політичної економії – зазнавали критики за поверховість, абстрактність, фіктивність постулатів та нестійкість наукових конструкцій, що призвело до неможливості практичного вирішення соціально-економічних проблем епохи. Особливо потужно проти загальноприйнятої теорії виступили представники німецької історичної школи, які розвиток економічної науки розглядали у німецькій філософській та історичній традиції крізь призму економічної політики, загальної історії та етики.

У той же час австрійський вчений-економіст К. Менгер концентрує свою увагу на розв'язанні фундаментальних проблем економічної теорії як науки, розробивши нові методологічні принципи та здійснивши тим самим «наукову революцію». Його суб'єктивно-психологічний та атомістичний підходи, теорія суб'єктивної цінності, теорія виникнення соціальних інститутів здійснили переворот у розвитку економічної науки. Разом з тим,

новаторства австрійського вченого не були сприйняті науковими колами Німеччини. Більше того, його досягнення у галузі теоретичної економіки були сприйняті як загроза історизму – методу, який використовували у своїх дослідженнях еволюції суспільства і його господарської підсистеми представники німецької історичної школи. Г. фон Шмоллер заперечив існування «чистої» загальної економічної теорії та вважав, що істинним знанням може бути тільки те, що доведено історичним розвитком окремого процесу та емпіричними фактами. Абсолютно не погоджуючись із твердженням впливового німецького професора, К. Менгер публікує працю «Дослідження про методи соціальних наук і політичної економіки зокрема» (1883), де він систематично і послідовно викладає критичні зауваження щодо методологічних підходів німецької історичної школи і закладає основи методології, філософії та епістемології австрійської економічної школи.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. «Спір про метод» став важливою подією в історії розвитку економічної науки. Полеміка між представниками двох різних наукових шкіл щодо методології досліджень та місця і ролі економічної теорії та історії привертала увагу багатьох вчених. Проте важливо наголосити, що більшість з них розглядають власне «спір про метод» не приділяючи достатньо уваги окремим напрямкам критики К. Менгера, адже саме він розпочинає цю методологічну полеміку з метою обґрунтувати значущість фундаментальної економічної теорії. У той же час, у працях таких видатних економістів минулого і сучасності як Й. Шумпетер [9], Ф. фон Хайєк [7], У. Жаффе [1], Х. Уерта де Сото [5; 6], Р. Кубедду [2], Б. Селігмен [4], Й. Хюльсман [8] та ін. відображено основні наукові погляди К. Менгера, його переконливі аргументи щодо першочерговості використання структурованої економічної теорії в економічних дослідженнях та намагання подолати обмеженість економічної науки у ґрунтовному поясненні та відображенні реалій господарського світу.

Метою статті є розкриття наукової позиції К. Менгера у *Methodestreit*, що полягає, з одного боку, у виявленні змістовних суперечностей у підходах до економічних досліджень представників німецької історичної школи, а з іншого боку, – у подоланні кризи в теорії наукового пізнання економічних явищ шляхом формулювання цілей дослідження науки про народне господарство та розроблення шляхів (методів), що ведуть до реалізації цих цілей.

Виклад основного змісту дослідження. Наукові пошуки К. Менгера у галузі методології фундаментальної економічної теорії були зумовлені кризовим станом політичної економії як теорії наукового аналізу національного господарства. Економічна наука потребувала «докорінної реформи», оскільки «національно-економічна теорія ... не має фундаментальних основ, елементарні проблеми не вирішені повністю, вона особливо не задовольняє вимог практичних наук, а разом з тим не вирішує і практичних проблем» [3, с. 293]. Вчений запропонував реформувати теоретичні принципи наукового дослідження, оскільки господарська практика існувала як данність, природний динамічний розвиток явищ і процесів, для пояснення яких необхідною була фундаментальна теорія. Разом з тим, ідеї німецької історичної школи та її методологія економічних досліджень викликали у К. Менгера різкі критичні зауваження, адже, на його думку, вони не розвивали економічну науку, а навпаки знищували її через змішування предмету, об'єкту, методів, цілей дослідження з іншими науками, зокрема історією, соціологією, науками про державу. З цього приводу австрійський вчений писав: «Коли у певній науковій галузі внаслідок певних причин втрачається правильне розуміння цілей дослідження, що виникають з природи речей, коли другорядним завданням науки надається більш важливе, інколи навіть вирішальне, значення, коли помилкові методологічні положення впливових наукових шкіл мають панівне становище, ... коли прогрес науки відчуває перепону з боку помилкових методологічних положень, тоді саме чітка постановка методологічних проблем є первинною умовою подальшого прогресу науки» [3, с. 293].

Таким чином, К. Менгер виступив із критикою наукових положень німецької історичної школи, що активно поширювалися її представниками. Зокрема вчений виділяє низку помилкових тверджень у їхніх підходах до економічних досліджень, а саме: а) відсутність фундаментального наукового обґрунтування досліджень; б) методи теоретичної національної економії і практичних наук про народне господарство можуть бути однаковими; в) дослідження універсальних та незмінних законів народного господарства в теорії і практиці економічної науки без урахування місцевих, часових особливостей, а також без урахування соціальних явищ тощо неприпустиме; г) заперечення будь-якої аналогії між законами природи та законами народного господарства

(розглядаючи останні як закони історичного розвитку); д) політична економія (наука про господарство) – це специфічна історична наука (історичне дослідження розвитку економічного явища як єдина правильна мета, яка досягається під час аналізу народного господарства). Прагнення реформувати політичну економію шляхом застосування нових методів дослідження, головним чином, історизму, помилкових аналогій, нерозуміння справжнього призначення політичної економії і одностороннього розуміння її сутності призвело не лише до віддаленості німецької історичної школи від наукового співтовариства, а й вульгаризації економічної науки в цілому.

Перш за все австрійський вчений жорстко критикує представників нової німецької історичної школи на чолі з Г. фон Шмоллером за змішування історичного і теоретичного дослідження соціальних-економічних явищ народного господарства. Визначення національної економії як науки історичної і практичної з відкиданням при цьому значення теоретичних знань про окремі дії індивідів та господарські процеси, на думку К. Менгера, стає найбільшим недоліком в методології німецької історичної школи. Розглянемо напрями критики докладніше.

А) Історія як засіб пояснити існування емпіричних законів. К. Менгер відмічає, що нову історичну школу цікавила *не історія як дослідження унікальних подій, а історичне дослідження як емпіричний підхід*, що веде до теоретичного пояснення соціальних інститутів. Через вивчення історичного розвитку вони намагалися виявити закони розвитку соціального цілого, які, у свою чергу, дозволяли вивести закони кожного етапу цього розвитку. Вчений вважав, що ці закони *має встановлювати теорія на основі глибокого дослідження і вивчення сутності явищ, а не історія*. Крім того, основним завданням теорії є відтворення структури соціального цілого із його частин шляхом використання «компаративного методу» або, за Й. Шумпетером, принципу «методологічного індивідуалізму».

Б) Змішування історії народного господарства з теорією народного господарства. Наступний пункт критики ґрунтується на доведенні відмінностей між теоретичними, історичними та практичними науками (рис. 1). Так, історична наука і теоретична наука народного господарства мають різний предмет дослідження: завдання історичної науки полягає у пізнанні *конкретних явищ в їх індивідуальній сутності та індивідуальному зв'язку*, а

завдання теоретичної науки – у *пізнанні форм та законів розвитку народногосподарських явищ*. Під конкретними явищами маються на увазі конкретні дії, інститути народів та держав, конкретний культурний розвиток тощо, а мета теоретичної науки полягає у поясненні форм соціальних явищ та законів в їх послідовності та співіснуванні.

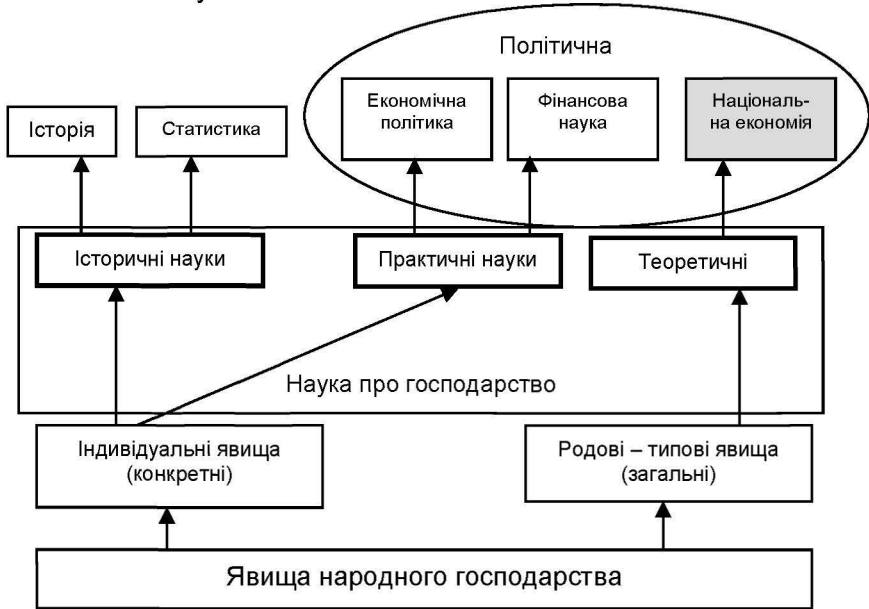

Рис 1. Структура науки про народне господарство
Джерело: складено автором на основі [3].

Таким чином, відбувається взаємне заміщення теорії історії і навпаки, що призводить до змішування історії і теорії народного господарства, і, як наслідок, у своєму прагненні до історичного дослідження народногосподарських явищ німецька історична школа запропонувала лише історичний напрям у теоретичній національній економії. К. Менгер також розмежовує роль теоретика та історика в економічній науці. Теоретик – це той, хто ставить собі завданням *побудову та пояснення самої теорії*. Натомість історик досліджує конкретні явища народного господарства *через застосування теорії національної економії як засобу для цього дослідження*, а теоретичні соціальні науки для його досліджень є допоміжними. «...Теоретичні науки, які послуговуються

лише емпіричними законами, мають більш вагоме практичне значення для людства... Історичне пізнання та історичне дослідження явищ, навпаки, самі по собі, не дають жодного підґрунтя для передбачень, а, отже, вони ніколи не замінять теоретичного пізнання. Історичне пізнання може слугувати лише матеріалом, на основі якого ми отримуємо можливість спостерігати за законами явищ (наприклад, закони розвитку народного господарства)» [3, с. 317]. Тому фундаментальною помилкою історичної школи є погляд на теоретичну національну економію як на науку історичну.

В) Змішування теоретичних і практичних знань у науці про народне господарство. Змішування теоретичних і практичних знань у науці про народне господарство яскраво проявляється у *систематиці та методиці* економічної науки. Прагнення більш широкого та глибокого історичного дослідження конкретних народногосподарських явищ негативно вплинуло на систематику – тому, що представники німецької історичної школи почали вважати доцільним переривати викладення теорії численними екскурсами в історію, саме для використання «історичного методу»; на методику – бо ідея і постулати історичного дослідження переносилися німецькими вченими у методику теоретичної національної економії. Таким чином, замість теоретичного дослідження в цілому і теоретичного дослідження з історичної точки зору зокрема, було створено історичне дослідження – *історіографію*.

Наступним пунктом критики у К. Менгера виступає реалістично-емпіричний напрям як більш достовірний спосіб наукового пізнання господарських явищ і основа розвитку науки про народне господарство. Австрійський вчений вважає такий підхід одностороннім у розумінні та аналізі проблем соціальних наук в цілому. Для підтвердження своєї думки щодо важливості саме теоретичних досліджень для розвитку економічної науки (теоретичної національної економії) К. Менгер детально розкриває суть *двох основних напрямків теоретичного дослідження: реалістично-емпіричний* – дослідження реальних явищ і емпіричних законів; цей напрям виключає можливість досягнення строгого (точного) теоретичного пізнання усіх реальних народногосподарських та інших явищ і *точний* – пошук строгих законів явищ (природних законів), правильностей у послідовності явищ, таких закономірностей, які представляються нам непорушними – точними законами (рис. 2).

Рис. 2. Напрямки теоретичного пізнання за К. Менгером

Джерело: складено автором на основі [3].

К. Менгер, аналізуючи значення реалістично-емпіричного напрямку в економічних дослідженнях, зазначає: «Якщо розглядати світ явищ строго через реалістичний напрям, то закони їх є *лише констатованими* шляхом спостереження фактичними правильностями (закономірностями) у послідовності і співіснуванні реальних явищ, що належать до відомих форм явищ» [3, с. 320]. Якби існував лише цей напрям теоретичного дослідження, то не існувало б можливості та фундаментальності будь-якого дослідження, що могло розглядатися для розроблення точної теорії. Саме тому реалістично-емпіричний напрям теоретичного дослідження є одностороннім.

Точний напрям економічного дослідження є більш складним, оскільки підтверджується не тільки досвідом, а й законами мислення. К. Менгер формулює його вихідні положення: а) те, що спостерігалось в одному випадку, має бути завжди, за наявності тих самих умов; б) обставина, яка хоча б в одному випадку була несуттєвою для послідовності явищ, за незмінних умов, завжди буде такою ж несуттєвою для даного наслідку; в) при дослідженні повинні розкриватися найпростіші елементи всього реального – саме вони є строго типовими; г) між явищами встановлюються точні (строгі) закони [3, с. 324–325].

Точна наука вивчає, як з найпростіших неемпіричних елементів реального світу, в їх ізольованості від усіх інших впливів, розвиваються більш складні елементи. Тим самим точна наука

виводить точні закони шляхом обґрунтування типових співвідношень або взаємозв'язків між найпростішими елементами (явищами). «Точний напрям теоретичного дослідження має своїм завданням вчити нас законам, за якими ... з вказаних елементарних факторів господарської діяльності, у їхній ізольованості від інших факторів, що впливають на реальну людську поведінку, розвивається не все реальне життя у його цілісності, а лише більш складні феномени господарської діяльності», – наголошував К. Менгер [3, с. 328].

У той же час вчений не заперечував важливості реалістично-емпіричного напрямку у дослідженні господарства. І точний, і реалістичний напрями теоретичного дослідження є рівноправними. Результати обох напрямів мають спільним те, що встановлюють загальну сутність та взаємозв'язок явищ, але між ними існують значні відмінності щодо обставин та інструментів їх виявлення, а також впливу на розвиток науки про народне господарство. Теоретичні науки забезпечують розуміння господарських процесів, що виходить за межі безпосереднього досвіду.

Таким чином, ключовою помилкою німецької історичної школи є положення, що теоретичне пізнання є другорядним, а емпіричне – більш достовірним шляхом пізнання. Ця помилка зумовлена нерозумінням сутності точного напрямку теоретичного дослідження, його відношення до реалістично-емпіричного напрямку і перенесення охарактеризованих підходів у дослідженнях з останнього на перше. Точна національна економія, за своєю природою, має своїм завданням виявити закони господарювання, а емпірично-реалістичне вчення про народне господарство, навпаки, – правильності у послідовності та співіснуванні реальних явищ господарської системи.

Наступним пунктом критики К. Менгером виступає ідея німецьких економістів досліджувати народногосподарські явища у нерозривному зв'язку із загальним соціальним та державним розвитком народів. Вчений не заперечує ролі впливу історії на еволюцію суспільств, але вважає, що головна проблема тут полягає у тому, що метод, притаманний історичним наукам, «механічно переноситься в теорію і теоретичне дослідження явищ народного господарства» [3, с. 340].

Австрійський вчений виходить з того, що точна теоретична наука не може бути універсальною, оскільки вона вивчає тільки одну сторону життя суспільства – народне господарство та зако-

ни його функціонування. В цьому є її призначення. Натомість представники німецької історичної школи прагнуть розширити теоретичну національну економію в універсальну теорію дослідження соціальних явищ. На думку К. Менгера, розширення окремих точних наук в універсальні теорії визначених сфер реальних явищ в їх емпіричній дійсності призводить до нерозуміння положень і призначення наукового знання. Прагнення до всестороннього аналізу конкретних явищ за допомогою всієї сукупності наук призводить до того, що вчений, досліджуючи певне явище, не може проникнути у глибинну суть цього явища, виявити закономірності та природу його зв'язків з іншими елементами господарської системи.

Для розуміння впливу неекономічної діяльності і явищ на народне господарство потрібно залучати методи інших соціальних наук, до сфери вивчення яких належать ці соціальні процеси, явища, події тощо. Адже головне завдання теоретика – поступово досягати більш ясного, глибокого, точного розуміння господарської сторони соціальних явищ. Цю функцію серед соціальних наук виконує теоретична економія. «Завданням історії, – відмічає К. Менгер, – є дослідження всіх сторін конкретних явищ, завданням теорії – виявити особливим чином лише окремі сторони всіх явищ...» [3, с. 342].

При цьому реалістично-емпіричний напрям наукового пізнання не має зв'язку із загальним соціальним та державним розвитком суспільств. Реальні типи та емпіричні закони, які виступають основою методології німецької історичної школи, не є результатом вивчення соціальних явищ, що охоплюють всі сторони народного життя; яким би реалістичним не було теоретичне дослідження, ці реалістичні типи та емпіричні закони все ж є результатом абстракції окремих сторін соціальних явищ. «Уже у самій ідеї «законів» ... присутні абстракція від повної емпіричної дійсності» [3, с. 343]. К. Менгер наголошує на тому, що наукові закони відображають не послідовність та співіснування конкретних явищ, а форм явищ, які виражають їхню сутність. Аналіз сутності вимагає абстрагування від усіх інших можливих соціальних, історичних, правових впливів і форм явищ. Таким чином, використання абстракції у будь-яких науках є невідворотним, тим більше у точних науках, якою є теоретична національна економія.

У такому контексті особливо привертає увагу відповідь австрійським вченим на звинувачення щодо догми «своєкорисності»

індивіда, суть якої полягає у «реалізації окремими господарюючими суб'єктами власних інтересів, що не обмежується ніякими політико-економічними заходами уряду, і сприяє при цьому вищому суспільному благу, якого тільки можна досягнути за наявних місцевих і часових умов» [3, с. 346]. Разом з тим, представники німецької історичної школи наголошувати на тому, що поведінкою індивіда керують різні мотиви, які часто суперечать один одному, а тому існування закономірностей в людській діяльності і в народному господарстві в цілому неможливе.

Звичайно, людська поведінка і діяльність є надзвичайно багатограничними та залежать від багатьох факторів зовнішнього впливу. К. Менгер відмічає, що наголошувати на «своєкорисності» та егоїзмі при досягненні власних цілей, як і говорити про те, що людина ніколи не помиляється і завжди повністю володіє інформацією щодо функціонування господарської системи, є помилковим і тим більше не є аксіомою. Але коли необхідно фундаментально дослідити господарську діяльність індивіда, яка, головним чином, спрямована на підвищення власного добробуту, то «своєкорисність» виступає одним з найважливіших мотивів поведінки індивіда і, відповідно, предметом аналізу точної національної економії. У цьому випадку важливо зрозуміти не всі соціальні явища чи процеси в їхній цілісності та їх вплив на поведінку індивіда, а окрему, господарську, частину людського життя. «Економіст не стверджує, що люди фактично керуються однією лише «своєкорисністю» або що вони повністю поінформовані та приймають правильні рішення; предметом його дослідження є форми соціального життя з погляду впливу на них індивідуальних мотивів поведінки, передусім своєкорисності» [3, с. 351]. Тому завданням теоретичної національної економії не може бути аналіз всіх соціальних або народно-господарських явищ в цілому, а саме до цього прагнули представники німецької історичної школи, і, отже, предмет дослідження в цій науці має бути чітко визначеним, як і в інших соціальних науках.

Крім доведення фундаментальності принципу «своєкорисності» або особистого інтересу у системі теоретичної національної економії, К. Менгер визначає сутність та значення принципу «атомізму» у теорії народного господарства. Необхідність роз'яснення австрійським економістом цього принципу викликана несприйняттям представниками німецької історичної школи функціонування народного господарства в цілому на основі діяльності

окремих господарюючих суб'єктів. Проблема полягала у хибному застосуванні методологічних принципів німецькими економістами, які, по-перше, були запозичені у німецької історичної школи юристів, а, по-друге, були механістично перенесені на теоретичне вчення про народне господарство.

На думку німецьких економістів, предметом наукового пізнання має стати народне господарство як цілісність та конкретні господарські факти, але не сутність господарських явищ і процесів та не їхні зв'язки і закономірності розвитку. Але К. Менгер вважає хибним такий підхід. Суть народного господарства полягає не у єдиному, спільному «господарстві народу», а в тому, що воно є результатом діяльності великої кількості окремих прагнень господарюючих суб'єктів. З цього приводу вчений зазначає: «Хто хоче теоретично зрозуміти явища народного господарства, складні людські феномени <...>, той повинен вивчати істинні елементи, тобто сингулярні господарства народу, і намагатися досліджувати закони, за якими створюються перші з останніх» [3, с. 356]. Цим К. Менгер обґрунтовує ключовий методологічний принцип своїх досліджень і австрійської економічної школи в цілому – аналіз окремих індивідуальних елементів господарського життя з метою дослідження більш складних явищ народного господарства. Колективізм є абсолютно неприпустимим при аналізі господарських процесів, адже за своєю суттю вони є одиничними, відокремленими проявами діяльності економічних суб'єктів. Тому критика представників німецької історичної школи є поверховою та засвідчує про однобоке розуміння ними призначення теоретичної національної економії.

Висновки. К. Менгер ставив перед собою завдання розв'язати проблеми теоретичного наукового пізнання. Це було зумовлено тим, що він надавав виняткового значення політичній економії як науці, що досліджує закони та закономірності функціонування господарської системи на основі взаємодії індивідів. При цьому австрійський вчений вважав загрозою для економічної науки історичний метод, який використовували представники німецької історичної школи та активно пропагували його у наукових колах. К. Менгер виступив із рішучою критикою методологічних підходів німецьких економістів.

Змішування методів теоретичної, прикладної та історичної наук не дозволяло фундаментально досліджувати господарські процеси, висвітлюючи лише поверхові зв'язки між ними на основі

історичних фактів. Вчений акцентував увагу на тому, що не можна заперечувати існування законів та закономірностей в еволюції господарських явищ. Реальні факти і події не відображають сутності господарських явищ і процесів, а є лише частиною знання про них, їх конкретні прояви. Ключова проблема полягала у тому, що теорія підмінялася історією, дослідження історичного розвитку народного господарства висувалося на перший план, а фундаментальна економічна теорія розпорошувалася і вважалася неефективною у поясненні реальних господарських процесів.

Проявом цього стали звинувачення у догматизмі, зокрема щодо принципів «своєкорисності» та атомізму у теоретичній національній економії. На думку К. Менгера, ці звинувачення були безпідставними, адже поведінка господарюючого суб'єкта спрямована на задоволення власного добробуту, а тому досліджувати потрібно власний інтерес і прагнення людей задовольнити потреби. Перенесення акценту досліджень з індивіда на народ як суб'єкт господарства він уважав глибоко помилковим, адже це унеможлиблює теоретичний аналіз функціонування господарства в цілому саме через відсутність знання про особливості поведінки і діяльності окремих індивідів.

Ретроспективний аналіз критичних зауважень К. Менгера у бік представників німецької історичної школи показав, наскільки важливою є фундаментальна економічна наука. Поверховість підходів німецьких вчених була наслідком невірної розуміння ними значення теорії, яку вони сприймали крізь призму визначальної ролі історії та емпіричних даних у пізнанні господарського розвитку суспільств. Теорія як метод наукового пізнання господарської реальності ними відкидалася або підмінялася методами з інших наук. У цьому полягала криза економічної науки наприкінці XIX ст., і саме К. Менгеру вдалося реформувати її, врятувавши від повного занепаду.

1. Истоки: качественные сдвиги в экономической реальности и экономической науке. Москва: Изд. дом Высшей школы экономики, 2015. 503, [1] с.
2. Кубедду Р. Политическая философия австрийской школы: К. Менгер, Л. Мизес, Ф. Хайек. Москва: Мысль: ИРИСЭН; Челябинск: Социум, 2008. 46 с.
3. Менгер К. Избранные работы. Москва: Издательский дом «Территория будущего», 2005. 496 с.

4. Селигмен Б. Основные течения современной экономической мысли. Москва: Прогресс, 1968. 600 с.
5. Уэрта де Сото Х. Австрийская экономическая школа: рынок и предпринимательское творчество. Челябинск: Социум, 2011. viii + 202 с.
6. Уэрта де Сото Х. Социально-экономическая теория динамической эффективности. Челябинск: Социум, 2011. XV, 408 с.
7. Хайек Ф. фон. Судьбы либерализма в XX веке. Москва, Челябинск: ИРИСЭН, Мысль, Социум, 2009. 337 с.
8. Хьюлсман Й. Г. Последний рыцарь либерализма: Жизнь и идеи Людвига фон Мизеса. Москва; Челябинск: Социум, 2013. xii, 878 с.
9. Шумпетер Й. Десять великих экономистов от Маркса до Кейнса. Москва: Изд-во Ин-та Гайдара, 2011. 415 с.

References

1. Origins: qualitative shifts in economic reality and economic science (2015). Moskva: Izd. dom Vysshej shkoly jekonomiki, 503 p., [1] [in Russian].
2. Kubeddu, R. (2008). Political philosophy of the Austrian School: K. Menger, L. Mises, F. Hayek. Moskva: Mysl': IRISJEN; Cheljabinsk: Socium, 46 p. [in Russian].
3. Menger, K. (2005). Selected works. Moskva: Izdatel'skij dom «Territorija budushhego», 496 p. [in Russian].
4. Seligmen, B. (1968). Main schools in the modern economic thought. Moskva : Progress, 600 p. [in Russian].
5. Uerta de Soto, H. (2011). The Austrian Economic School: market and entrepreneurs' creative activities. Cheljabinsk: Socium, viii+202 p. [in Russian].
6. Uerta de Soto, H. (2011). The socio-economic theory of dynamic activity. Cheljabinsk: Socium, XV, 408 p. [in Russian].
7. Hajek, F. fon. (2009). Fates of liberalism in the XX century. Moskva, Cheljabinsk: IRISJEN, Mysl', Socium, 337 p. [in Russian].
8. Hjul'sman, J.G. (2013). The last knight of liberalism: life and ideas of Ludwig von Mises. Moskva; Cheljabinsk: Socium, xii, 878 p. [in Russian].
9. Shumpeter, J. (2011). Ten greal economists from Markx to Keynes. Moskva: Izd-vo In-ta Gajdara, 415 p. [in Russian].

Одержано 7.06.2017 г.